

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΕΤΟΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥ
Ξυλόκαστρο, 4-5 Νοεμβρίου 2017

Οι στίχοι μιλούν για τον Αδριανό

Παναγιώτης Αθανασούλης
Εκπ/κός Γυμνασίου-Λ.Τ. Λεχαίου

Οι στίχοι μιλούν για τον Αδριανό

Παναγιώτης Αθανασούλης

Θέση & Ιδιότητα: Εκπ/κός Γυμνασίου Λ.Τ.Λεχαιού

E-mail: panathanasoulis@gmail.com

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο Αυτοκράτορας Αδριανός έγραψε ποιήματα / επιγράμματα στα Ελληνικά και Λατινικά. Των ελληνόγλωσσων συχνά αμφισβητείται η πατρότητα και είναι εκείνα που ελάχιστα βοηθούν στην προσπέλαση της ψυχής του. Αντίθετα, ο ποιητικός λόγος εκφερόμενος στη μητρική του γλώσσα, την Λατινική, αναδεικνύεται αυθεντικός, ευτράπελος, κριτικός, αισθαντικός, βιωματικός. Με την παρούσα εισήγηση επιχειρείται η ανάπλαση της προσωπικότητας του Ρωμαίου αυτοκράτορα, στον βαθμό που επιτρέπουν τα σωζόμενα ποιητικά κείμενα, τόσο σε επίπεδο εμπειριών / ιστορικών γεγονότων όσο και σε επίπεδο ιδιοσυγκρασίας. Επιπρόσθετα, με άξονα τα ποιητικά κείμενα γίνονται αναφορές στη σχέση του Αδριανού με το σύγχρονο του καλλιτεχνικό και εν γένει πολιτιστικό γίγνεσθαι.

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ: Επιγράμματα, ποιήματα, ελληνική-λατινική γλώσσα.

Εισαγωγή

Διαφορετικής προέλευσης χαρακτηρισμοί συντείνουν στο σύνολο τους σε μια κοινή διαπίστωση για την προσωπικότητα του αυτοκράτορα Αδριανού. Ο πρώτος τον χαρακτηρίζει «*varius, multiplex, multiformis*» δηλ. πολύπλευρος, πολυσύνθετος, πολύμορφος. Ο χριστιανός απολογητικός συγγραφέας Τερτυλλιανός του 2ου μ.Χ. αιώνα τον χαρακτήρισε «*omnium curiositatum explorator*» δηλ. ερευνητή όλων των πραγμάτων που είναι άξια του ενδιαφέροντός μας και τον 19ο αιώνα ο Φρήντριχ Νίτσε ισχυρίστηκε ότι στο πρόσωπο του Ρωμαίου Αυτοκράτορα συνυπάρχουν το διονυσιακό με το απολλώνειο πνεύμα. Αναμφίβολα όλοι αναδεικνύουν μια πολύπλευρη προσωπικότητα που προέρχεται από μια οξεία διάνοια και ένα ανήσυχο πνεύμα.

Οπωσδήποτε τίποτε περισσότερο δεν αναδεικνύει την προσωπικότητα ενός ανθρώπου και δεν επαληθεύει τους χαρακτηρισμούς, που του αποδίδονται, όσο οι πράξεις του. Από τις έμμεσες πηγές δύο είναι οι σημαντικότερες με πιο αξιόπιστη αυτή του Δίωνα Κάσσιου Κοκκηϊανού στο έργο του Ρωμαϊκή ιστορία. Ο συγγραφέας είναι ελληνικής καταγωγής γεννημένος στη Βιθυνία της Μ. Ασίας πιθανόν το 155 μ.Χ. και απεβίωσε το 235 μ.Χ. Εκτός από ιστορικός έδρασε και ως πολιτικός και στρατιωτικός. Υπηρέτησε σε διάφορα αξιώματα, διετέλεσε συγκλητικός και κατέλαβε το αξίωμα του υπάτου το 229 μ.Χ. Το έργο του κατελάμβανε 80 βιβλία που γράφηκαν σε διάστημα 22 χρόνων και κάλυπταν την ιστορία της Ρώμης από την άφιξη του Αινεία στην Ιταλία κατά τη μυθολογία μέχρι το 229 μ.Χ., έτος της δικής του θητείας ως υπάτου. [LXIX (69), 1-23]. Η δεύτερη πηγή είναι η *Historia Augusta*. Πρόκειται για μια συλλογή 30 βιογραφιών των Ρωμαίων αυτοκρατόρων που άσκησαν τα καθήκοντά τους από το 117 ως το 284 μ.Χ. Η χρονολογία συγγραφής της και οι συγγραφείς της συνιστούν ένα φιλολογικό πρόβλημα. Κατά μια άποψη οι συγγραφείς είναι έξι (6), γνωστοί ως

Scriptores Historiae Augustae και το έργο γράφεται στα χρόνια του Διοκλητιανού και του Μ. Κωνσταντίνου δηλ. τέλη 3ου και αρχές του 4ου αιώνα μ.Χ. Κατά μια δεύτερη εκδοχή το έργο είναι μεταγενέστερο κατά ένα αιώνα, μεταξύ τελών του 4ου και αρχών του 5ου μ.Χ. αιώνα, στα χρόνια του Θεοδοσίου του μεγάλου. Κατ' αυτήν την εκδοχή μάλιστα ο συγγραφέας είναι ένας.

Είναι προφανές ότι ο πρώτος αυτοκράτορας, που βιογραφείται είναι ο Αδριανός, ο οποίος βασίλευσε στο διάστημα 117 – 138 μ.Χ. Πηγή μάλιστα θεωρείται μια αυτοβιογραφία του αυτοκράτορα όχι τόσο εκτενής ή αποκαλυπτική, αλλά επεξηγηματική και διευκρινιστική σε σχέση με διάφορες φήμες και πράξεις τους. Αυτή δεν σώθηκε, αλλά φαίνεται ότι χρησιμοποιήθηκε από το Μάριο Μάξιμο ή άλλο συγγραφέα για τη βιογράφιση του στη Historia Augusta.

Ο Αδριανός ωστόσο αυτοβιογραφείται και στα ποιήματα που ο ίδιος συνέγραψε (και διασώζονται στην Παλατινή Ανθολογία και στη Historia Augusta). Πρόκειται για επιγράμματα που ανθολογούνται στην Παλατινή Ανθολογία VI 332, VII 674, IX 387 (αποδίδεται στον Γερμανικό), IX 402 και για ένα ποίημα, το πιο διάσημο ίσως, που διασώζεται στην Historia Augusta με το οποίο ο ετοιμοθάνατος Αδριανός αποχαιρέτησε την ψυχή του. Είναι γραμμένο στη Λατινική, τη μητρική του γλώσσα, αλλά του αποδίδονται και ποιήματα γραμμένα στην ελληνική της οποίας αποδεικνύεται άριστος γνώστης. Μέσα από αυτά αναδεικνύεται και άριστος γνώστης των μέτρων της αρχαίας ελληνικής ποίησης με προτίμηση στον αρχαϊσμό. Ωστόσο οι στίχοι αυτοί δεν θεωρούνται πρωτότυποι και συχνά αμφισβητείται η πατρότητά τους. Επίσης πολύ λίγο μας βοηθούν να προσεγγίσουμε τον ψυχισμό και την ιδιοσυγκρασία τους. Το αντίθετο συμβαίνει με τα λατινόγλωσσα ποιήματα του απ' όπου προκύπτει ένας χαρακτήρας ευτράπελος, κριτικός και αισθαντικός καθώς και μια σειρά από εμπειρίες και δράσεις της πολύπλευρης ζωής του. Απομένει να δούμε αν η ποίηση του είναι μια πραγματική μαρτυρία ζωής τόσο που να επαληθεύσει τους χαρακτηρισμούς τους οποίους αρχικά αποδώσαμε. Η ποιητική ενασχόληση καθεαυτή συνιστά μια από τις πτυχές της πολύπλευρης προσωπικότητάς του. Έστω κι αν σαν ποιητής κατατάσσεται στους *minores* (ελάσσονες) ποιητές της Λατινικής Λογοτεχνίας.

Από τα σωζόμενα ποιήματα με βάση το περιεχόμενό τους μπορούμε να διακρίνουμε δύο με χαρακτήρα «βιωματικό», τρία με «κριτικό» περιεχόμενο και ένα με «φιλοσοφικό».

Τα ποιήματα

Το πρώτο από τα βιωματικά ποιήματα αποτελεί έναν ύμνο για τον Τραϊανό ο οποίος ήταν θεός του και προκάτοχός του στο αυτοκρατορικό αξίωμα. Συγχρόνως υιοθετήθηκε από αυτόν λίγο πριν τον θάνατό του, γεγονός που του δίνει το χρίσμα του μελλοντικού διαδόχου. Στις 9 Αυγούστου 117 μ.Χ. το πληροφορείται ο Αδριανός και στις 11 Αυγούστου πεθαίνει ο Τραϊανός γυρίζοντας από τη Συρία στη Ρώμη. Πολύ πριν όμως από αυτήν την τελευταία πράξη πολιτικής εύνοιας και προστασίας, ο Αδριανός είχε δεχθεί την εύνοια του Τραϊανού υποκινούμενη βέβαια και από άλλα πρόσωπα του περιβάλλοντός του. Έτσι ο Αδριανός είχε λόγους να χρωστά ευγνωμοσύνη την οποία εκφράζει με το συγκεκριμένο ποίημα.

Στον Κάσιο Δία Τραϊανός απόγονος Αινεία αυτό

*στολίδι, ανθρώπων βασιλιάς σ' αθανάτων το βασιλιά
αφιέρωσε, καλότεχνες δυο κούπες και βοδιού βουνού*

*κατεργασμένο κέρατο μ' αστραφτερό χρυσάφι
λαμπρά απ' τα πρώτα λάφυρα όταν αδάμαστος
κατέστρεψε με δόρατο τους αντρειωμένους Γέτες.*

Μα δώσε χέρι συ κι αυτήν μάχη Μαυροσύννεφε

μ' Αχαιμενίδες δοξασμένα να τελειώση.

για να ευχαριστηθή σαν δη η ψυχή του δυό φορές

τα διπλά λάφυρα Γετών κι Αρσακιδών.

Πέρα όμως από την πολιτική προστασία που εκμαιεύουμε, ανιχνεύουμε και δράσεις του Αδριανού συναρτημένες με την πολεμική δραστηριότητα του κατεχοχίν αυτοκράτορα στρατηγού Τραϊανού. Έτσι, αρχικά ο Τραϊανός υμνείται ως απόγονος του Αινεία, του μυθικού γενάρχη των Ρωμαίων και βασιλιάς ανθρώπων σε παραλληλία του βασιλιά των αθανάτων Δία. Άρα κατ' αναλογία, ο Τραϊανός πρέπει να θεωρείται *divinus* (θεϊκός). Ο ύμνος συνδέεται με την νίκη του κατά των Γετών το 106 μ.Χ. κατά τον β' Δακικό πόλεμο όπου τον συνόδευσε και ο Αδριανός κατ' εξαίρεση καθώς συγχρόνως κατείχε το αξίωμα του πραιτορα στο οποίο ανήλθε, πάλι κατ' εξαίρεση, μιας και έναν χρόνο πριν, το 105 μ.Χ., είχε εκλεγεί δήμαρχος.

Ένα δεύτερο γεγονός, που συνδέεται με τη πολεμική δράση Τραϊανού και Αδριανού, είναι η σύγκρουση με τους Πάρθους¹ που, με βάση το ποιητικό κείμενο, επίκειται μιας και ο Αδριανός ζητά από τον Δία (Μαυροσύννεφε) να δώσει τη νίκη στον Τραϊανό. Άρα έχουμε ένα όριο *ante quem* για τη συγγραφή του ποιήματος που είναι η νίκη του Τραϊανού κατά των Πάρθων το 114μ.Χ. Το ποίημα γράφηκε πριν τη νίκη, τον ίδιο χρόνο, αφού ο Τραϊανός έφτασε στην Αντιόχεια της Συρίας και αφιέρωσε λάφυρα των Γετών στον ναό του Δία Κάσιου που βρισκόταν στο όρος Κάσιο κοντά στις εκβολές του Ορόντη ποταμού. Η επέμβαση του Τραϊανού ήταν αντίδραση στην κατά παραβίαση της συνθήκης ειρήνης επίθεση των Πάρθων στην διαφιλονικούμενη Αρμενία από τον Χοσρόη Α'. Συμπερασματικά, το ποίημα αναδεικνύει, από τη μια, την πολιτική εξάρτηση του Αδριανού από τον Τραϊανό και, από την άλλη, την πολεμική δραστηριότητα του Αδριανού τουλάχιστον, πριν γίνει αυτοκράτορας μιας και η θητεία του δεν συνοδεύεται από σημαντικές συγκρούσεις και πρόκειται για ουσιαστική διατήρηση της *Pax Romana*. Πάντως, ας σημειωθεί εκτός κειμένου ότι μετά την νικηφόρα σύγκρουση με τους Πάρθους, ο Τραϊανός αναχωρώντας για τη Ρώμη το 117 μ.Χ ανέθεσε τη διοίκηση του στρατού της Συρίας στον Αδριανό γεγονός που δεν μπορεί να αποδοθεί μόνο στην εύνοια προς αυτόν, αλλά και στην αναγνώριση στρατιωτικών και διοικητικών αρετών του Αδριανού που πιθανώς πιστοποιήθηκαν από τη συμμετοχή του σε προηγούμενες πολεμικές δραστηριότητες.

---

¹Λαός της κεντρικής Ασίας. Διαδέχθηκαν τους Πέρσες Αχαιμενίδες αποδίδοντας την καταγωγή τους στον Αρταξέρξη Β' τον Αχαιμενίδα. Ονομάζονταν και Αρσακίδες από τον πρώτο ηγεμόνα τους Αρσάκη Α' ο οποίος επαναστάτησε κατά του Αντιόχου Β' της Συρίας το 256 π.Χ.. Κυριάρχησαν στο διάστημα 247/246 π.Χ.-226/224 μ.Χ. με όρια του κράτους τους από τον ποταμό Ευφράτη ως τον Ινδό ποταμό.

Το δεύτερο ποίημα είναι αφιερωμένο στο αγαπημένο του άλογο με το όνομα Βορυσθένης.

Borysthenes Alanus,
Caesareus veredus,
per aequor et paludos
et tumulos Etruscos
volare qui solebat,
Pannonicos necullus
apros eum in sequentem
denteaper albicanti
ausus fuit nocere
sed integer juvena
inviolatus artus
dies aperemptus
hic situs est in agro

Ο Βορυσθένης ο Αλανός,
το άτι του Καίσαρα,
πάνω από πεδιάδες και βάλτους
και τους λόφους της Ετρουρίας
συνήθιζε να πετάει,
και κανένας κάπρος,
όταν αυτός κυνηγούσε τους κάπρους της Παννονίας,
με τα λευκά δόντια
δεν τόλμησε να τον σπαράξει
αλλά η ρωμαλέα νιότη,
το άφθαρτο σώμα
αφ' ότου οι μέρες του σώθηκαν,
εδώ κείται κάτω απ' τη γη

Συντέθηκε με αφορμή τον θάνατό του και αποτελεί έναν φόρο τιμής στη δράση του και στις αρετές του, ταχύτητα, δύναμη και γενναιότητα. Σύντροφος του αυτοκράτορα σε δραστηριότητες και εμπειρίες. Είναι προφανές ότι ο αυτοκράτορας κατά την προσφιλή συνήθεια της εποχής μετέχει σε κυνήγια και μάλιστα αγριογούρουνου². Συγχρόνως και έμμεσα, το όνομα και η καταγωγή του αλόγου αφήνουν υπαινιγμούς για την πολιτική και στρατιωτική δράση. Βορυσθένης είναι ο ποταμός Δνείπερος των αρχαίων Ελλήνων ανατολικά της αρχαίας Δακίας σημερινής Ρουμανίας. Πιθανόν παραπέμπει στη συμμετοχή του Αδριανού στους δύο Δακικούς πολέμους του Τραϊνού, το 102 και το 106 μ.Χ. Από την άλλη, ο προσδιορισμός της καταγωγής, Αλανός παραπέμπει στη συμμετοχή του στους Παρθικούς πολέμους για τη διεκδίκηση της Αρμενίας μιας και οι Αλανοί ήταν εθνότητα του Βορείου Καυκάσου. Τέλος η αναφορά στην Παννονία υπενθυμίζει τη βραχεία θητεία του ως διοικητή της Κάτω Παννονίας, μιας επαρχίας περίπου στα εδάφη της σημερινής Ουγγαρίας, Κροατίας και Β. Σερβίας, το 107 μ.Χ.

Μέσα από τις κοινές εμπειρίες αλόγου και αναβάτη αναδεικνύεται και η στενή σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσά τους και με ευκολία παραλληλίζεται με τη σχέση του Μ. Αλεξάνδρου και Βουκεφάλα. Ο Αδριανός αφήνει να διαφανεί ο θαυμασμός για το άλογο που τον συντρόφεψε για χρόνια σε τόσες δράσεις αλλά και μια θλίψη για τη « ρωμαλέα νιότη» και « το σώμα το άφθαρτο» που κείται κάτω από τη γη». Ο θάνατος ματαιώνει τη ζωή, η δύναμη και το κάλλος ακυρώνονται. Μπορούμε να καταλάβουμε πόση σημασία είχε η αμαύρωση του κάλλους για έναν άνθρωπο που λάτρευε την ομορφιά και θεωρούσε κάθε φυσικό ακρωτηριασμό έγκλημα ισοδύναμο του φόνου.

---

²Ο Αδριανός είχε μεγάλη αγάπη στο κυνήγι (Δίων Κάσσιος, *Ρωμαϊκή ιστορία*, 69,10).

Έτσι ένας άνθρωπος της δράσης, της πολιτικής και των στρατιωτικών επιχειρήσεων μπορεί να έχει ευαισθησίες και τρυφερότητα, όπως κάθε άλλος άνθρωπος που διάγει έναν βίο μακριά από το βάρος των εξουσιαστικών ευθυνών.

Ακολουθούν τα «κριτικά» του ποιήματα. Το πρώτο αναδεικνύει μια ευτράπελη και δηκτική διάθεση απέναντι στον ποιητή Πόπλιο Άννιο Φλώρο, έναν από τους πρώτους αφρικανικής καταγωγής συγγραφέα, ποιητή και ιστορικό.

Ego nolo Florus esse
Ambulare per tabernas
Latitare per popinas
Culices pati rotundos

Εγώ δεν θέλω να είμαι Φλώρος
Να τριγυρνώ στα καπηλειά
Να τρυπώνω στα μαγέρικα
Να με τιμπούν τα στρογγυλά κουνούπια

Η διαφορά τους είναι πιθανότατα ποιητική, αφού θεωρείται ο πρώτος από τους «νεωτεριστές» ποιητές της βασιλείας του Αδριανού, που χρησιμοποίησε περισσότερο ανάλαφρα και χαριτωμένα μέτρα στα ποιητικά του έργα, στίχους εξάμετρους και τροχαϊκούς τετράμετρους. Αντίθετα ο Αδριανός είχε έντονη αίσθηση της αρχαιότητας και του παρελθόντος, ώστε να προτιμά τους παλαιότερους συγγραφείς από τους νεώτερους, φτάνοντας στο σημείο να λατρεύει την αρχαιότητα χάριν της αρχαιότητας. Η τάση αυτή συνδέεται οπωσδήποτε με το πνεύμα της δεύτερης περιόδου της Μετακλασικής Εποχής της Ρωμαϊκής λογοτεχνίας που η αρχή της οριοθετείται από την έναρξη της βασιλείας του Αδριανού το 117 μ.Χ. και εισάγεται με τη λεγόμενη «Δεύτερη Σοφιστική». Χαρακτηρίζεται από την επιστροφή σε αρχαϊστικά πρότυπα της Προκλασικής ή Αρχαϊκής Εποχής (περ. ως το 100 π.Χ.) με κύρια γνωρίσματα τον καθαρολογισμό, τη γνώση και χρήση της Ελληνικής και Λατινικής, τις φιλοσοφικές αναζητήσεις και τις προκλασικές αναβιώσεις. Ο Αδριανός ανταποκρίνεται στα χαρακτηριστικά αυτά τόσο που αδυνατούμε να κατανοήσουμε αν είναι σύμπτωμα ή αιτία του Αρχαϊσμού του 2^{ου} μ.Χ. αιώνα ή και τα δύο μαζί.

Πάντως η κριτική δεν εκδηλώνεται με ποιητικούς όρους και κριτήρια αλλά ως προσωπική, σχεδόν χλευαστική επίθεση στην υποτιθέμενη συνήθεια του Φλώρου να τριγυρνά στα καπηλειά και στα μαγέρικα και εξαιτίας της νωθρότητας του να γίνεται στόχος των κουνουπιών. Αγνοεί έτσι επιδεικτικά την ποιητική του ιδιότητα, δεν κρίνει το ποιητικό του έργο. Απαντάει έτσι στους ειρωνικούς στίχους του Φλώρου, οι οποίοι, με τη σειρά τους, δεν αφορούν στις ποιητικές δημιουργίες του αυτοκράτορα, αλλά στα ταξίδια του με στρατιωτικό χαρακτήρα και συνεπώς προκαλούν τον «στρατιώτη» Αδριανό.

Ego nolo Caesar esse
Ambulare per Britannos
Scythicas pati pruinas

Εγώ δεν θέλω να είμαι Καίσαρ
Να τριγυρνώ ανάμεσα στους Βρετανούς
Να υποφέρω τους παγετώνες της Σκυθίας

Προφανώς αναφέρονται στο ταξίδι του στη Βρετανία το 122 μ.Χ. όπου θεμελίωσε το ομώνυμο τείχος για να προστατέψει τις Ρωμαϊκές κτήσεις από τις βαρβαρικές φυλές της Καληδονίας, της σημερινής Σκωτίας, γνωστές ως Πίκτους και στη συμμετοχή του στους

Δακικούς πολέμους του Τραϊνού, πολύ κοντά στη χώρα των Σκυθών στις βόρειες ακτές του Εύξεινου Πόντου.

Αντίθετα, μάλλον επαιετική και σίγουρα πρωτότυπη είναι η κριτική του για τους στίχους ενός ανώνυμου φίλου ποιητή. Σ' αυτήν κάνει μια όχι τόσο συνηθισμένη διάκριση ανάμεσα στο περιεχόμενο των στίχων και στον ποιητή ηθολογικού χαρακτήρα.

Lascivus versu,
Mente pudicus eras

Οι στίχοι σου ήταν ακόλαστοι,
η ψυχή σου αγνή

Οι σίχοι είναι ακόλαστοι αλλά η ψυχή του αγνή. Δεν είναι καθόλου εύληπτη αυτή η διάκριση, ωστόσο δεν είναι αδύνατη η πιθανολόγηση κάποιων ερμηνειών. Έτσι, μπορούμε να εικάσουμε την αποδοχή της άποψης ότι δεν ταυτίζεται υποχρεωτικά ο δημιουργός με το δημιούργημά του. Στα νεώτερα χρόνια διευκρινίστηκε ότι ο δημιουργός δεν είναι αναγκαίο να είναι φορέας των εμπειριών που μεταφέρει στα έργα του για να είναι αυτό σπουδαίο. Από την άλλη, ίσως η διάκριση είναι μια διευκρίνιση, πιθανόν, επικούρειας προέλευσης. Όπως, σύμφωνα με τον ίδιο τον Επίκουρο³ «όταν λέμε ότι σκοπός της ζωής είναι η ηδονή, δεν εννοούμε τις ηδονές των ασώτων και τις αισθησιακές ηδονές... αλλά την απουσία σωματικού πόνου και σωματικής ταραχής», έτσι και οι σίχοι του φίλου ποιητή μπορεί να μην αφορούν αισθησιακές ηδονές, αλλά το αληθινό πνεύμα του Επικουρισμού που βρίσκεται στην ψυχή του.

Το τελευταίο από τα «Κριτικά» ποιήματα απηχεί εμφανέστερα την προτίμηση του Αδριανού στα αρχαϊστικά πρότυπα.

*Το μνήμα τούτο Αρχίλοχου που σ' Ιάμβους λυσσασμένους
Μούσα έφερε χαρίζοντας στη γη Μαιονίδα.*

Αποτίει φόρο τιμής στον Αρχίλοχο τον Πάριο με σαφείς υπαινιγμούς στην ιαμβογραφία στην οποία διακρίθηκε και στην μισθοφορική του δράση η οποία φτάνει μέχρι τη Μαιονίδα γη/χώρα. Η Μαιονία η οποία, εν πολλοίς, ταυτίζεται με τη δυτική Μ. Ασία και κατά στενότερη έννοια με τη Λυδία ή τμήμα της. Το γιατί καταπιάνεται με τον συγκεκριμένο ποιητή μπορεί να αναζητηθεί σε τρία δεδομένα. Πρώτα, ο Αρχίλοχος είναι ένας από τους πιο σημαντικούς αρχαϊκούς ποιητές αρχηγέτης της ελληνικής λυρικής ποίησης του οποίου η δημιουργία νέων μετρικών μορφών και η θεματική ποικιλία άσκησαν επιρροή καθοριστική στην Ελληνική αλλά και στη Ρωμαϊκή ποίηση. Επίσης, ταιριάζουν ιδιοσυγκρασιακά συνδυάζοντας τη στρατιωτική δράση με την αγάπη για τη ζωή και το κάλλος, την επιθετικότητα και τη δράση με τη φιλοσοφική αναζήτηση και την εσωτερικότητα. Πρώτος ο Αρχίλοχος έστρεψε την ποίηση στο Εγώ και αποστασιοποιήθηκε από τα ομηρικά ηρωικά πρότυπα. Ειδικότερα, η επιδίωξη της ευζωίας, των απολαύσεων και του έρωτα, που είναι προϋποθέσεις της ευτυχίας, έστω και αν είναι ευμετάβλητη κατά τον Αρχίλοχο, ως *modus vivendi* δεν απέχει πολύ από την Επικούρεια βιοθεωρία που συνέδεσε την αταραξία ως προϊόν των ηδονών και της αποφυγής του πόνου με την ευτυχία. Τέλος, ο κόσμος του Αδριανού, ο κόσμος της *Pax Romana* έχει αναλογίες με τον κόσμο του Αρχίλοχου που επεκτείνεται μέσω του αποικισμού. Σε αυτούς τους κόσμους και οι δύο είναι ταξιδιώτες, ο ένας ως αυτοκράτορας ο άλλος ως μισθοφόρος.

Το πιο διάσημο ίσως από τα ποιήματα του Αδριανού είναι ο αποχαιρετισμός της ψυχής του ενώ είναι ετοιμοθάνατος στο παραθαλάσσιο θέρετρό του στην πόλη Βαΐες (Baiae). Εκεί τον βρήκε ο θάνατος αργά και οδυνηρά. Σε μια επιστολή του μάλιστα περιγράφει πόσο τρομερό είναι το να περιμένει κανείς το θάνατο και εκείνος να μην έρχεται. Είχε έτσι προφανώς το χρόνο να διαλογιστεί πάνω στην κορυφαία εμπειρία της ανθρώπινης φύσης και να εκφράσει/ εκδηλώσει την ποιητική του ευαισθησία σε έναν ποιητικό διάλογο με την ψυχή του.

---

³Επίκουρος, *Επιστολή προς Μενοικέα*, μτφρ. Γ. Ζωγραφίδη

Animula vagula, blandula,
Hospes comesque corporis,
Quae nunc abibis in loca,
Pallidula, rigida, nudula,
Nec, ut soles, dabisjocos?

Ψυχούλα ταξιδεύτρα, χαϊδεμένη,
Ξένη και σύντροφε του κορμιού,
Σε ποιους τόπους θα πας τώρα,
Ωχρή, δειλιασμένη, γυμνούλα,
Χωρίς να παίζεις τα παιχνίδια που κάποτε συνήθιζες;

Η προσφώνηση με τα τρία υποκοριστικά,⁴ αν μη τι άλλο, εκφράζει τρυφερότητα μεγάλη και οικειότητα προς κάτι πραγματικά αγαπημένο. Είναι πολυαγαπημένη και περιπλανώμενη, κάτι δηλαδή απατηλό και αβέβαιο, κάτι που πιθανόν δεν έχεις για πάντα. Γι' αυτό ίσως αμέσως μετά προσφωνείται ξένη και σύντροφος, ξένη γιατί περιπλανάται και χάνεται, δεν συντροφεύει αιώνια την ύπαρξη, σύντροφος όμως και του κορμιού. Έτσι προκύπτει αβίαστα ο δυϊσμός σώμα-ψυχή και ο αποχωρισμός τους είναι αυτός που γεννά θλίψη. Ο χρονικός προσδιορισμός του τρίτου στίχου (nunc) σηματοδοτεί την επικείμενη αλλαγή στην υπόστασή της, ωχρή, φοβισμένη, γυμνή⁵ σε απόλυτη αντίθεση με το παρελθόν όπου κάποτε έπαιζε τα παιχνίδια της εννοώντας πιθανότατα τις απολαύσεις και τις χαρές της ζωής.

Μαζί όμως με τη θλίψη γι' αυτά που χάνονται, ακριβώς στη μέση του ποιήματος, στον τρίτο στίχο, το ερώτημα δηλώνει άγνοια και αγωνία που είναι κοινή στην πλειοψηφία των ανθρώπων, είτε το ομολογούν είτε όχι στις ίδιες στιγμές. Μ' αυτήν την προσέγγιση ο Αδριανός αποστασιοποιείται απόλυτα από το φιλοσοφικό υπόβαθρο, που οπωσδήποτε είχε, και ταυτίζεται πλήρως με τον διαχρονικό άνθρωπο που νιώθει άφατο δέος μπροστά στο μυστήριο του θανάτου. Ειδικότερα, ο ψυχισμός του στην ύστατη ώρα δεν φαίνεται να συμβαδίζει καθόλου ούτε με την Επικούρεια αντίληψη, που συμπυκνώνεται στην δήλωση – προτροπή του Επίκουρου «ανύποπτον ο θάνατος»,⁶ ο θάνατος δεν προκαλεί ανησυχία, διότι εννοείται δεν υπάρχει μετά θάνατον ζωή ούτε με τη διδασκαλία του Στωικού Επίκτητου ότι ο θάνατος δεν είναι κάτι κακό, αφού είναι μια φυσική κατάσταση, «ουδέν κακόν κατά φύσιν». Έστω κι αν η αθανασία δεν είναι αποδεκτή από κανένα από τα δύο φιλοσοφικά συστήματα η ερώτηση «σε ποιους τόπους θα πας τώρα;» δεν την αποκλείει. Η άγνοια δεν απορρίπτει την πιθανότητα και την ελπίδα της αθανασίας. Σίγουρα ωστόσο δεν

⁴Animula=ψυχούλα, blandula=μικρή αγαπημένη, vagula=μικρή περιπλανώμενη-μτφρ. αβέβαιη, αμφίβολη, άστατη

⁵Pallidula<pallidus=ωχρός, rigidus=παγωμένος (μτφρ. φοβισμένος), nudula<nudus=γυμνός. Τα επίθετα pallidus και rigidus μπορούν να αποδοθούν ως χαρακτηρισμοί και στον Άδη/Κάτω Κόσμο ο οποίος πιθανόν αποδίδεται με τη λέξη loca. Δεν μπορεί όμως να παραβλεφθεί από συντακτική άποψη η παρουσία του κόμματος ανάμεσα στον προσδιοριζόμενο όρο loca και στα επίθετα/προσδιορισμούς pallidula, rigida, nudula αφού δεν είναι σύνηθες να προηγείται ενός επιθετικού προσδιορισμού. Επιπλέον, η χρήση υποκοριστικών των επιθέτων δεν συνάδει με χαρακτηρισμό, ενώ αντίθετα η τρυφερότητά τους ταιριάζει απόλυτα με αυτήν που αποπνέουν οι αρχικοί χαρακτηρισμοί (στ.1) και σίγουρα αποδίδουν με δραματική ένταση την επικείμενη αλλαγή της κατάστασης της ψυχής.

⁶Φιλόδημος, *Προς Σοφιστάς* IV, 10-14

υπάρχει η αναμφισβήτητη κατάφαση, η βεβαιότητα που συναντάμε στον Πλάτωνα ή πολύ περισσότερο στον Χριστιανισμό.

Παράλληλα η επιδιωκόμενη επικούρεια αταραξία, ως προϋπόθεση της ευτυχίας, φαίνεται ότι συντρίβεται/διαταράσσεται από την θλίψη και την αγωνία που κυριεύει την ψυχή του Αδριανού την ύστατη ώρα και ματαιώνει την αναζήτηση οποιασδήποτε απόλαυσης. Με τον ίδιο τρόπο αθετείται και το Στωικό δόγμα της «αποχής και αντοχής» και της απάθειας που οδηγούν στην ευδαιμονία.

Αποτιμήσεις-Συμπεράσματα

Εν τέλει ποιος ήταν ο Αδριανός;

- Αυτοκράτορας στρατηγός, έστω και αν ο ίδιος δεν ηγήθηκε μεγάλων πολεμικών αναμετρήσεων;
- Ποιητής και άνθρωπος της τέχνης που μετείχε στα λογοτεχνικά δρώμενα της εποχής του;
- Κυνηγός των απολαύσεων;
- Δηκτικός κριτής;
- Ευαίσθητος και ανθρώπινος με αγωνίες και αδυναμίες;

Αδριανός, άνθρωπος του καιρού του, του οικουμενικού Ρωμαϊκού κόσμου που συνταιριάζει αποκλίνουσες κουλτούρες και πολιτισμούς, φιλοσοφικά συστήματα και θρησκείες, καλλιτεχνικές τάσεις και αξίες ζωής. Επικούρειος και Στωικός συγχρόνως, άνθρωπος της δράσης κατά τους Στωικούς αλλά και κυνηγός των απολαύσεων κατά τους Επικούρειους, ένας άνθρωπος με πολλά πρόσωπα όπως είναι εντέλει όλες οι μεγάλες προσωπικότητες όλων των εποχών.

Αναφορές – Βιβλιογραφία

Παλατινή Ανθολογία (Επιγράμματα Αδριανού)

Historia Augusta, Loeb Classical Library editae MCMXXI (1921)

Δίων Κάσσιος, Ρωμαϊκή Ιστορία LXIX 1- 23 (vol VIII σελ. 424 -467) Loeb Classical Library (1914)

Πάπυρος Larousse Britannica, Αδριανός Τόμος 2 σελ. 359 – 363

Π. Πασχάλης – Γ. Σαββαντίδης, Λατινικά Γ΄ Λυκείου – Θεωρητική Κατεύθυνση, τ. Α΄, Αθήνα, Ο.Ε.Δ.Β.

Η. J. ROSE, (1978) Ιστορία της Λατινικής Λογοτεχνίας, τόμος Δεύτερος, Από την πεζογραφία του Αυγούστου ως τον Αυγουστίνου μτφρ. Κ. Χ. Γρόλλιος, Αθήνα, Μ.Ι.Ε.Τ.

Σπ. Κ. Σακελλαρόπουλος, (1969) Συνοπτική Ιστορία των Λατινικών Γραμμάτων , Αθήνα , εκδ. Δ.Ν. Παπαδήμα.